

Dizájn és művészet. Boris Groys mappa

Erhardt Miklós: Előszó

Boris Groys**Kozmikus szorongás: Az orosz eset**

1.

A modernitás időszakában azt szoktuk meg, hogy az emberi lényt az életterét adó társadalmi milliő által meghatározott lényként, információs hálózatok csomópontjaként, a környezetétől függő organizmusként gondoljuk el. A globalizáció idején azután megtanultuk, hogy mindentől függünk, ami csak bolygószerte történik – politikai, gazdasági, ökológiai értelemben. De a Föld sem elszigetelten létezik a kozmoszban. Olyan folyamatoktól függ, amelyek a kozmikus térben zajlanak – a sötét anyagban, hullámokban és részecskékben, felrobbanó csillagokban és összeomló galaxisokban. Az emberiség sorsa is e kozmikus folyamatokon nyugszik, mert mindezek a kozmikus hullámok és részecskék emberi testeken haladnak át. A Föld felszínén élő szervezetek fennmaradásának feltételeit a bolygó kozmikus egészen belüli pozíciója határozza meg.

Az emberi faj függése az uralhatatlan, sőt, ismeretlen kozmikus eseményektől sajátosan modern szorongás forrása. Nevezhetjük akár kozmikus szorongásnak is: amiatti szorongásnak, hogy a kozmosz részei vagyunk – de nincs fölötte hatalmunk. Nem véletlen, hogy a kortárs tömegkultúra megőrül az aszteroidákért, amelyek a fekete kozmikus térből érkeznek elpusztítani a Földet. De a szorongásnak vannak kifinomultabb formái is. Példaként hozhatjuk Georges Bataille „elátkozott rész” elméletét. (1)

Az elmélet szerint a nap mindig több energiát küld a Földre, mint amennyit az, a felszínén élő összes organizmussal együtt, el tudna nyelni. Minden erőfeszítés ellenére, hogy ezt az energiát javak termelésére, a népesség életminőségének javítására fordítsuk, mindig megmarad egy el nem nyelt, nem hasznosult rész, amely szükségszerűen pusztító – csak erőszak és háborúság útján lehet túladni rajta, esetleg még eksztatikus ünnepek és szexuális orgiák útján, ami a maradék-energia elnyelésének kevésbé veszedelmes módja. Ily módon az emberi kultúrát és politikát is a kozmikus energiák határozzák meg – mindörökké rend és rendetlenség között ingadozunk.

Friedrich Nietzsche az anyagi világot, amelynek az emberi lény csak részét alkotja, olyan helyként írta le, ahol az apollói és dionüszoszi erők – más szóval kozmosz és káosz erői – örökös harcban állnak. Ugyanakkor, még ha ő maga végtelennek fogta is fel ezt a harcot, amelyben a kozmosz mindig helyreáll, miután felzabálta a káosz, Nietzsche víziója gyenge vígasszal szolgál a kozmikus szorongás markában vergődő emberi fajnak. Valóban, a kozmikus rend időről-időre történő helyreállítása nem garantálja, hogy annak apró része, az emberi faj is mindig helyre lesz állítva. Így számunka csak az adatik meg, hogy különböző módokon reagáljunk kozmosz és káosz háborújára: eksztatikus módon magunkba fogadhatjuk a káoszt, vagy megpróbálhatjuk ellenőrzésünk alá vonni a kozmoszt, hogy így biztosítsuk győzelmét a káosz erői felett.

Orosz gondolkodók, költők és művészek mindkét tervet megfogalmazták a tizenkilencedik és huszadik század fordulóján, küszöbén a forradalomnak, amely egész Oroszországot totális káoszba taszította. Sok író és művész énekelte meg a káosz eljövételét – az egyik leghíresebb példa *A Nap legyőzése* című misztikus opera. Megvalósításában a kor orosz avantgárd mozgalmának legkiemelkedőbb képviselői vettek részt: Kazimir Málévics, Velimir Hlebnikov, Alekszej Krucsenyik és Mihail Matyusin. (2) Az opera a nap kialakását ünnepelte, a kozmosz káoszba süllyedését, amelynek szimbólumaként Málévics először festette meg a fekete négyzetet, mint az opera díszletének egyik elemét.

Az úgynevezett orosz kozmisták másképp, de mégis sok nézetében hasonlóan reagáltak a nietzschei radikális

ateizmusra, mint Marx a francia Felvilágosodás ateizmusára, avagy éppen a Feuerbachéra. (3) A hagyományos ateizmus elvetette a kereszténységet mint az emberi faj túlélésének, sőt, halhatatlanságának hamis ígérteit. Az embert meggyőzték, fogadja el végességét, halandóságát, és a sorsa irányítására való képtelenségét. Marx maga is ateista volt, de nem akarta eldobni a keresztény ígérteit. Ehelyett inkább be akarta váltani azt, a kommunista társadalommal, amely képes lesz kezébe venni a Föld sorsát, ahelyett, hogy az isteni gondviselésre hagyják. A keresztény ígérteit úgy értelmezte tehát újra, mint a kommunista kozmosz győzelmét a kapitalista káosz fölött, amely a világi politika és technológia révén fog megvalósulni.

Az orosz kozmisták megörökölték és radikalizálták a marxi elmozdulást isteni gondviseléstől világi technológia felé. Van ugyanakkor az eredeti marxi terv és a kozmista terv között egy lényegi eltérés. A marxizmus nem veti fel a halhatatlanság problémáját: a kommunista „földi paradicsom”, amelyet forradalmi harc és alkotómunka kombinációja segítségével kell majd megvalósítani, úgy értendő, mint ember és természet közötti harmónia – olyan harmónia, amely az ember boldogságát az „emberi természetben” látja biztosítva, amelyhez a „természetes elmúlás” elkerülhetetlensége is hozzátartozik. Ilyen értelemben pedig a kommunizmus klasszikus marxista változata beleillik a Michel Foucault által leírt biopolitikai hatalom keretei közé.

Foucault szerint a modern állam elsősorban „bio-hatalomként” működik, amit az igazol, hogy az emberi faj megmaradását biztosítja. Az egyén megmaradásáért persze továbbra sem szavatol semmi. Bármely egyén „természetes” halálát az állam passzívan, mint elkerülhetetlen eseményt fogadja el, s így az adott személy magánügyeként kezeli. Az egyén halála tehát a modern biohatalom átléphetetlen korlátja, amelyet sem a modern állam, sem maga Foucault nem kérdőjelezett meg.

De mi történne, ha a biohatalom radikalizálná hatalmi illetékességét, és nem csak a kollektív halál, de a „természetes” egyéni halál ellen is harcot indítana, azzal a végső céllal, hogy teljesen kiküszöbölje? Az ilyen követelés kétségkívül utópikusnak hangzik, és valóban az is. Mégis, számos orosz szerző éppen ezt fogalmazta meg a Nagy Októberi Forradalom előtt és után. A felfokozott biohatalom e radikális követelése hozzájárult a szovjet állam hatalmának igazolásához. A biopolitikai utópiák orosz értelmiségiek és művészek jóval szélesebb körét békítették meg a szovjethatalommal, mint a marxizmusnak egyedül valaha is sikerült, éppen azért, mert ezek az utópiák, szemben a nyugati marxizmussal, valódi orosz gyökerekkel rendelkeztek – nevesül Nyikolaj Fjodorov munkásságában.

A „Közös feladat filozófiája”, amelyet Fjodorov a tizenkilencedik század vége felé alkotott meg, a filozófus életében ugyan nem sok nyilvánosságot kapott, ám olyan illusztris olvasók figyelmét ragadta meg, mint Lev Tolsztoj, Fjodor Dosztojevskij és Vlagyimir Szolovjov, akikre Fjodorov projektje nagy hatást gyakorolt. (4) A filozófus 1903-ban bekövetkezett halála után a mű egyre elismertebb lett, jóllehet, olvasóközönsége lényegében Oroszországra korlátozódott. A közös feladat terve lényegében abban áll, hogy megteremtsük azon technológiai, társadalmi és politikai feltételeket, amelyek között, technológiai, művi eszközök alkalmazásával, lehetséges lesz feltámasztani az összes embert, aki valaha élt.

Fjodorov a maga tervét úgy fogta fel, mint a feltámadás és halhatatlanság keresztény ígérteinek technológiai eszközökkel történő megvalósítását. Fjodorov valójában már nem hitt a testtől függetlenül létező lélek halhatatlanságában. Szemében a fizikai, anyagi lét volt annak egyedül lehetséges formája. Megingathatatlanul hitt viszont a technológiában: miután minden anyagi és fizikai természetű, ezért gyakorlatilag minden manipulálható is. A legfontosabb mindazonáltal, hogy Fjodorov hitt a társadalmi szerveződés hatalmában: ilyen értelemben hamisítatlan szocialista volt. Komolyan vette a kialakulóban lévő biohatalom ígérteit – azaz az állam ígérteit, hogy az életet mint olyat helyezi középpontjába, és azt követelte ettől a hatalomtól, hogy az ígérteit következetesen gondolja végig és teljesítse be.

Fjodorov az önmagukat a haladás elméleteiként tételező, tizenkilencedik század végi szocialista elméletek egyik belső ellentmondására reagált, arra tudniillik, hogy az eljövendő generációk csak azon az áron fogják élvezni a szocialista igazságosságot, hogy cinikus módon szemet hunynak a felháborító történeti igazságtalanság felett: hogy minden korábbi generáció ki van zárva a megvalósult szocialista utópiából. A szocializmus tehát úgy működik, hogy kizsákmányolja a holtakat az élők javára – illetve a ma élőket a jövőben élők javára. De vajon lehetséges-e a technológiát más módon, mint a történelmi fejlődés kontextusában elgondolni?

Fjodorov úgy vélte, hogy ilyen, múltra irányuló technológia igenis lehetséges – sőt, valójában már létezik is. A művészet-technológiáról, és különösképpen a művészeti múzeumok által használt technológiáról van szó. A múzeum nem bünteti a múzeumi tárgyak idejétmúltságát; nem dobja ki, nem pusztítja el őket. A múzeum alapjában véve hadilábon áll a haladással. A haladás lényege, hogy a régi dolgok helyébe új dolgokat teszünk. A múzeum, ezzel ellentétben, olyan gépezet, amely életben tartja a dolgokat, halhatatlanná teszi őket. Miután minden emberi lény egyben test is a többi test között, dolog a többi dolog között, így számára is áldás lehet a múzeumi halhatatlanság. A

múzeumban a dolgok halhatatlansága, vagy a test halhatatlansága lép a lélek keresztény halhatatlansága helyébe. Az isteni gondviselés helyébe pedig a kurátori döntések és a múzeumi megőrzés technológiája.

Fjodorov szerint a művészet azért használ technológiát, hogy élőlényeket őrizzen meg. A művészetben nincs haladás. A művészet nem vár egy igazságosabb társadalom eljövételére – itt és most tesz halhatatlanná. Az emberi lények értelmezhetők ready-made-ként – azaz potenciális műtárgyként. Minden most élő és valaha élt embernek műtárgyként kell feltámadnia holtából, és múzeumba vonulnia. A technológia mint egész a művészet technológiájává kell váljon, az állam pedig a népessége múzeumává. Amint a múzeum vezetése sem csak a múzeumi gyűjtemény általános állagáért felel, hanem minden egyes műtárgy épségéért is, garantálva, hogy az egyes műveken elvégzik a megőrzési munkálatokat, amikor a széthullás fenyegeti őket, úgy kell az államnak felelősséget vállalnia minden egyes személy feltámadásáért és életének továbbviteléért. Az állam többé nem engedheti meg, hogy az egyének magánúton haljanak, a holtak meg békében nyugodjanak. Az államnak át kell lépnie a halál korlátját. A biohatalomnak totálissá kell válnia.

E totalitás akkor valósul meg, ha művészet és politika, élet és technológia, állam és múzeum közé egyenlőségjel kerül. Az élet és művészet közötti határok átlépése nem annyit tesz, hogy a művészetet bevisszük az életbe, hanem inkább radikális módon „múzeumosítjuk” az életet – az életnek a múzeumban lehet és kell részesülnie a halhatatlanság kiváltságában. Az élet tere és a múzeumi tér egyesítésével a biohatalom végtelenül kiterjed: az örök élet szervezett technológiája lesz belőle. Az ilyen biohatalom természetesen többé nem „demokratikus”: senki sem várja egy múzeumi gyűjteményben őrzött műtárgyaktól, hogy demokratikusan válasszák meg a múzeumi kurátort, aki gondjukat viseli. Ha majd az emberi lény radikálisan modernné lesz – azaz testté a többi testek, dologgá a többi dolgok között –, azt is el kell fogadnia, hogy az államilag szervezett technológia ennek megfelelően kezeli. Mindazonáltal, ennek az elfogadásnak van egy kulcsfontosságú előfeltétele: az új hatalom kimondott célja az evilági öröklét kell legyen, mindenki számára. Az állam csak ekkor szűnik meg részleges, korlátos biohatalom lenni, amelyet Foucault leírásából ismerünk, és lesz belőle totális biohatalom.

Fordította: Erhardt Miklós

(Jelen fordítás forrása: Cosmic Anxiety: The Russian Case, *e-flux Journal* 56th Venice Biennale - Cosmos, May 9th 2015)

(1) Georges Bataille. *Accursed Share: An Essay on General Economy*, 1. kötet (New York: Zone Books, 1988).

(2) *Victory over the Sun*, szerk. Patricia Railing, ford. Evgeny Steiner. 2 kötet (London: Artists.Bookworks, 2009).

(3) George M. Young, *The Russian Cosmists: The Esoteric Futurism of Nikolai Fedorov and His Followers* (Oxford: Oxford University Press, 2012).

(4) Nikolai Fedorovich Fedorov, *What is Man Created For?: The Philosophy of the Common Task* (London: Honeyglen Publishing/L'Age d'Homme, 1990).

<http://exindex.hu/index.php?l=hu&page=3&id=1031>

exindex 2000–2017

C3
